

РОЗРОБКА МЕТОДИКИ ОЦІНКИ КОМЕРЦІЙНОГО БАЛАНСУ РИНКУ СОЦІАЛЬНО-ЕКОЛОГІЧНИХ ПОСЛУГ ЛІСУ

Суска А. А.

1. Вступ

Значні перспективи щодо розвитку економічного простору лісового сектора економіки України пов'язані з капіталізацією соціально-екологічного потенціалу лісу, що викликає необхідність формування нових для лісового господарства України еколого-економічних систем. Зокрема, ринку соціально-екологічних послуг лісу, об'єктом якого є особливий товар – соціально-екологічна послуга.

Можливості активного становлення і функціонування будь-якого товарного ринку залежать від наповнення ринку товаром (об'єму ринку) та від маркетингового середовища, основною складовою якого є реальний і потенціальний попит. При відомих підходах до оцінки будь-якого товарного ринку і прогнозування можливого попиту, специфіка ринку соціально-екологічних послуг лісу як еколого-економічної системи потребує нових підходів до аналізу і оцінки його стану і динаміки розвитку. Специфіка такого ринку визначається наступним:

- об'єктом ринку – соціально-екологічна послуга;
- виробником товару – соціально-екологічний потенціал лісу та суб'єкти лісогосподарювання;
- споживачем – економічні суб'єкти інших галузей економіки та суб'єктами соціальної сфери.

Особливу проблему несуть споживачі, які неоднозначно сприймають політику щодо необхідності сплачувати певні кошти за користування природним ресурсом лісу, яким вони звикли користуватися безкоштовно, викликає необхідність розробки методики оцінки комерційного балансу ринку. Ці особливості мотивують до визначення комерційного балансу ринку як співвідношення між обсягом соціально-екологічних благ, що можуть генерувати ліси і обсягом цих благ, за який готові платити, та обсягом комерційного споживання. Тобто, оцінка комерційного балансу ринку, в значній мірі, направлена на ті складові нематеріальних благ лісу, які, за певних етноприродних і економічних особливостей територій, можуть набувати попиту та бути об'єктом товарно-грошових відносин.

Проблема комерційного балансу ринку соціально-екологічних послуг лісу полягає в тому, що його оцінка повинна виконуватися в декількох напрямках. Перший напрям – це потенційні можливості лісу щодо генерування соціально – екологічних благ. Другий напрям – це рівень соціально-екологічної напруженості територій, що може формувати потенціальний попит. Третій напрям – це обсяг і асортимент соціально-екологічних послуг, за який споживачі готові платити вже сьогодні, що визначає реальний попит.

2. Об'єкт дослідження і його технологічний аудит

Комерційний баланс ринку, як об'єкт дослідження, являє собою співвідношення між обсягом послуг (пропозиція), що можуть надавати ліси певних те-

риторій і обсягом послуг, за які готові платити споживачі (комерційний попит) вже сьогодні і в перспективі.

Методика оцінки комерційного балансу ринку – це комплекс послідовних заходів, виконання яких дозволить порівняти можливості виробника товару щодо забезпечення ринку якісним товаром і можливий комерційний попит на такий товар. Потенціал лісу щодо генерування якісних соціально-екологічних послуг необхідного асортименту (пропозиції), в більшості випадків, визначаються рівнем лісистості та структурою лісів. Попит на соціально-екологічні послуги лісу формується відповідно до соціального замовлення, рівня екологічної напруженості, економічного середовища територій та активності маркетингових заходів. Одним із найбільш проблемних місць об'єкту досліджень є те, що комерційний баланс ринку, як відома економічна категорія, потребує розвитку щодо трансформації її в умови ринку соціально-екологічних послуг лісу – нової для лісового сектору економіки України еколого-економічної системи.

3. Мета і завдання досліджень

Метою досліджень є розробка методики оцінки комерційного балансу ринку соціально-екологічних послуг лісу, що дозволить визначитися з перспективами щодо становлення і функціонування ринку на даних природних територіях.

Для досягнення мети необхідно вирішити наступні завдання:

1. Провести аналіз і оцінку рівня лісистості й структури лісів за породами та віком дерев природних зон України.
2. Визначити екологічні проблеми і соціальні потреби, які можуть бути локалізовані (усунуті) та задоволені шляхом використання соціально-екологічних функцій лісу.
3. Оцінити перспективи природних зон України щодо формування регіональних ринків соціально-екологічних послуг лісу.

4. Дослідження можливих рішень проблеми

Проблема капіталізації соціально-екологічних благ лісу висвітлюється в багатьох відомих наукових дослідженнях. В роботі [1] визначається, що туристичні фірми, які спеціалізуються на лісовому туризмі понад 60 % свого прибутку отримують завдяки соціально-екологічним функціям лісу. Саме свіже, насичене корисними сполуками повітря лісових територій, чудові лісові краєвиди, різноманіття рослинного і тваринного світу приваблює туристів та формує маркетингове середовище. В той же час суб'єкти лісогосподарювання вимушені нести певні збитки в підтриманні екосистеми в якісному, привабливому для туристів, стані. Така проблемна ситуація може бути вирішена в площині товаро-грошових відносин між туристичними фірмами та суб'єктами лісогосподарювання. Стійкість і перспективи таких відносин може висвітлити саме комерційний баланс між можливим обсягом і попитом.

За твердженням [2] соціально-екологічний ресурс лісу, як загальнонародне благо, може бути об'єктом капіталізації для тих суб'єктів господарювання, які від використання такого ресурсу отримують додатковий прибуток. Такі споживачі

вачі повинні сплачувати суб'єктам лісогосподарювання платню у вигляді ренти за користування цими природними ресурсами.

В роботі [3] наголошується про те, що комерційна спрямованість використання соціально-екологічних благ лісу можлива тільки за умов сертифікованих лісових господарств, де використання як матеріальних, так і нематеріальних благ лісу проводиться за концепції сталого природокористування. Такі підходи дозволяють постійно підтримувати комерційний баланс між ресурсними можливостями і обсягом споживання.

За дослідженням [4], природа, зокрема ліс, не спроможна самостійно набувати тієї споживчої вартості, яка має попит на тих чи інших етноприродних чи економічних територіях. Саме людина повинна забезпечити оптимальну лісистість та оптимальну структуру лісів під економічне та соціальне замовлення, що дозволить надавати якісні послуги в потрібному обсязі і потрібного асортименту.

За твердженням [5], рівень соціально-екологічного потенціалу лісу залежить від рівня матеріального навантаження, обсягів вилученої деревини. Це визначальний фактор щодо забезпечення необхідного комерційного балансу.

В роботах [6, 7] обґрунтовується, що капіталізація нематеріальної складової природного ресурсу лісу, в значній мірі, покращує інвестиційний клімат в лісовому секторі економіки. Терміни повернення екологічних інвестицій (інвестиції в розвиток соціально-екологічного ресурсу) значно менші ніж терміни повернення фінансових і матеріальних засобів які вкладені у вирощування деревини. Вони стверджують, що за концепцією сталого розвитку, яка декларується на рівні політики лісогосподарювання, при певному попиті на соціально-екологічні послуги, можливий зсув структури лісового виробництва, бодай на регіональному рівні, в сторону капіталізації нематеріальних благ лісу. Це може викликати необхідність корегувань планів відновлення лісів щодо структури породного складу насаджень та просторового розміщення ділянок нових насаджень.

Існує думка [8], що взаємодія між суспільними інститутами і суб'єктами лісового сектору відбувається головним чином у двох напрямках: політичному та ринковому. Потреби в ринковій продукції, в основному, виражаються у ринковому вимірі, тоді як більшість інших вимог, що декларуються лісовому сектору, відображаються в урядовій політиці й постановах. Крім того, між суспільством і лісовим сектором економіки існують прямі зв'язки, які віддзеркалюються, наприклад, у корпоративній соціальній відповідальності.

Така думка націлює на необхідність наближення політичних регуляторів лісокористування до умов ринкових перетворень і активізації суспільного руху щодо охорони навколишнього середовища.

Відомі ґрунтовні дослідження [9, 10], які доводять те, що капіталізація соціально-екологічних благ лісу – це шлях до гармонійного поєднання природних, економічних і соціальних інтересів. Ці інтереси полягають в можливості збереження лісів, отримання певних економічних вигод і задоволення цілого комплексу соціальних потреб. В той же час, соціально-екологічний потенціал можливо ефективно реалізовувати при глибокому дослідженні комплексу соціально-екологічних потреб того чи іншого регіону, який, в значній мірі, визначається етноприродним та економічним середовищем.

За наведених досліджень щодо рішення проблеми капіталізації соціально-екологічних благ лісу шляхом формування ринку соціально-екологічних послуг, витікає те, що важливою передумовою становлення ринку є відповідний комерційний баланс ринку, важливою складовою є загальний обсяг лісових ресурсів. За даними державного обліку лісів станом на 2016 рік, площа земель лісового фонду України складала 10,8 млн. га, в т. ч. вкрито лісами понад 9,6 млн. га, що складає близько 15,9 % загальної території держави.

Проте, розглядаючи проблему лісистості, значна частина дослідників лісів, сходяться на думці, що не варто орієнтуватися на загальне числове значення лісистості. За твердженням [11], завдання організації полягає в формуванні оптимальної лісистості території держави, що зводиться не до загального валу, а до визначення лісистості на екологічно і соціально напружених територіях. Обґрунтовано наступні показники оптимальної лісистості деяких екологічно і соціально напружених територій, а саме:

- території, де є небезпека повеней, а також береги річок і водоймищ – оптимальна лісистість 37 %;
- території, де можливі селеві потоки та зсуви ґрунту – 32 %;
- території небезпеки вітряної ерозії ґрунтів – 28 %;
- території «зелених зон» (території населених пунктів) – 13 %;
- полезахисні території 6 %;
- приляхові території – 1 %.

Наведені показники щодо відсотку залісення соціально і екологічно напружених територій потрібно вважати як усереднені. Географічне положення території, клімат, рельєф місцевості, ґрунтові води можуть впливати на лісовий оптимум таких територій. За дослідженнями [12] оптимальна лісистість заплави Сшверського Дінця становить 60,3 %, Псла – 35,4 %, Ворскли – 40,4 %, а мінімально необхідна лісистість безлісних ділянок заплави має сягати 15–20 %.

Визначається, що максимальне збільшення підземного живлення рік відбувається не при 100 % лісистості, а при меншій: у Поліссі – 45–60 %, у лісостепу – 20–40 %, у степу – 15–19 %, тобто збільшення лісистості понад цих значень не призводить до збільшення водоохоронної ролі лісу [13].

Результати досліджень Українського науково-дослідного інституту лісового господарства щодо оптимальної лісистості адміністративних територій України дозволяють зробити висновок, що лісистість всіх адміністративних територій, крім Чернівецької області, не досягає оптимуму. При цьому, в більшості областей, для досягнення оптимального залісення необхідно збільшувати землі лісового фонду або залучати сільськогосподарські та інші землі. Для ринку соціально-екологічних послуг лісу збільшення лісових площ визначає додаткові джерела наповнення ринку товаром, а досягнення оптимуму лісистості на спеціальних територіях впливає на «якість» товару – досягається максимальний прояв екологічних і соціальних благ лісу.

Оптимізація лісистості територій природних зон дає впевненість в тому, що регіональні ринки соціально-екологічних послуг будуть мати надійне джерело «якісного» товару. В той же час потрібно враховувати те, що при широкому товарному асортименті (комплект соціально-екологічних користностей лісу, на сьогодні-

нішній день, нараховує понад 150 видів і має стійку тенденцію до збільшення) етноприродні особливості регіону та економічна ситуація в ньому можуть впливати на формування попиту саме на конкретні види соціально-екологічних послуг. Такі послуги можуть якісно задовольнити саме конкретні породи дерев. Тому поряд з кількісними показниками аналіз стану соціально-екологічного потенціалу лісів повинен торкатися структури лісі щодо порід і віку дерев.

Оптимальна структура лісу – це такий стан лісу, за якого створюються максимальні можливості для найбільш повного задоволення потреб народною господарства в деревині, ресурсах недеревної рослинності, соціальних та екологічних функціях лісових насаджень при мінімальних затратах на їхнє використання, охорону і відновлення.

Комерційний баланс ринку соціально-екологічних послуг лісу, в значній мірі, пов'язаний з екологічною, соціальною і економічною ситуацією територій, що і визначає рівень екологічної безпеки на цих територіях. Саме ця ситуація генерує відповідний комплекс потреб на соціально-екологічні властивості лісу, саме такі властивості можуть користуватися попитом, тобто набувати форму товару і бути об'єктом регіонального ринку соціально-екологічних послуг лісу, формувати маркетингове середовище ринку.

5. Методи дослідження

Дослідження шляхів рішення проблеми щодо оцінки комерційного балансу ринку соціально-екологічних послуг лісу проводилося з використанням наступних методів:

- оптимізації – при оцінці рівня лісистості природних територій, як фактору, що визначає можливий обсяг і якість соціально-екологічного ресурсу;
- метод групування і класифікації при оцінці структури лісів природних зон України за породами дерев та віковим станом, що визначає можливий асортимент соціально-екологічних послуг;
- метод аналізу і синтезу – при визначенні рівня екологічної напруженості територій;
- маркетингових досліджень – при визначенні структури і обсягу реального та потенціального попиту як соціального замовлення певних етноприродних територій;
- метод систематизації при визначенні комерційного балансу як сукупності взаємопов'язаних складових, а саме: обсяг і якість соціально-екологічного ресурсу, асортимент соціально-екологічних послуг, екологічні загрози, економічні та соціальні потреби.

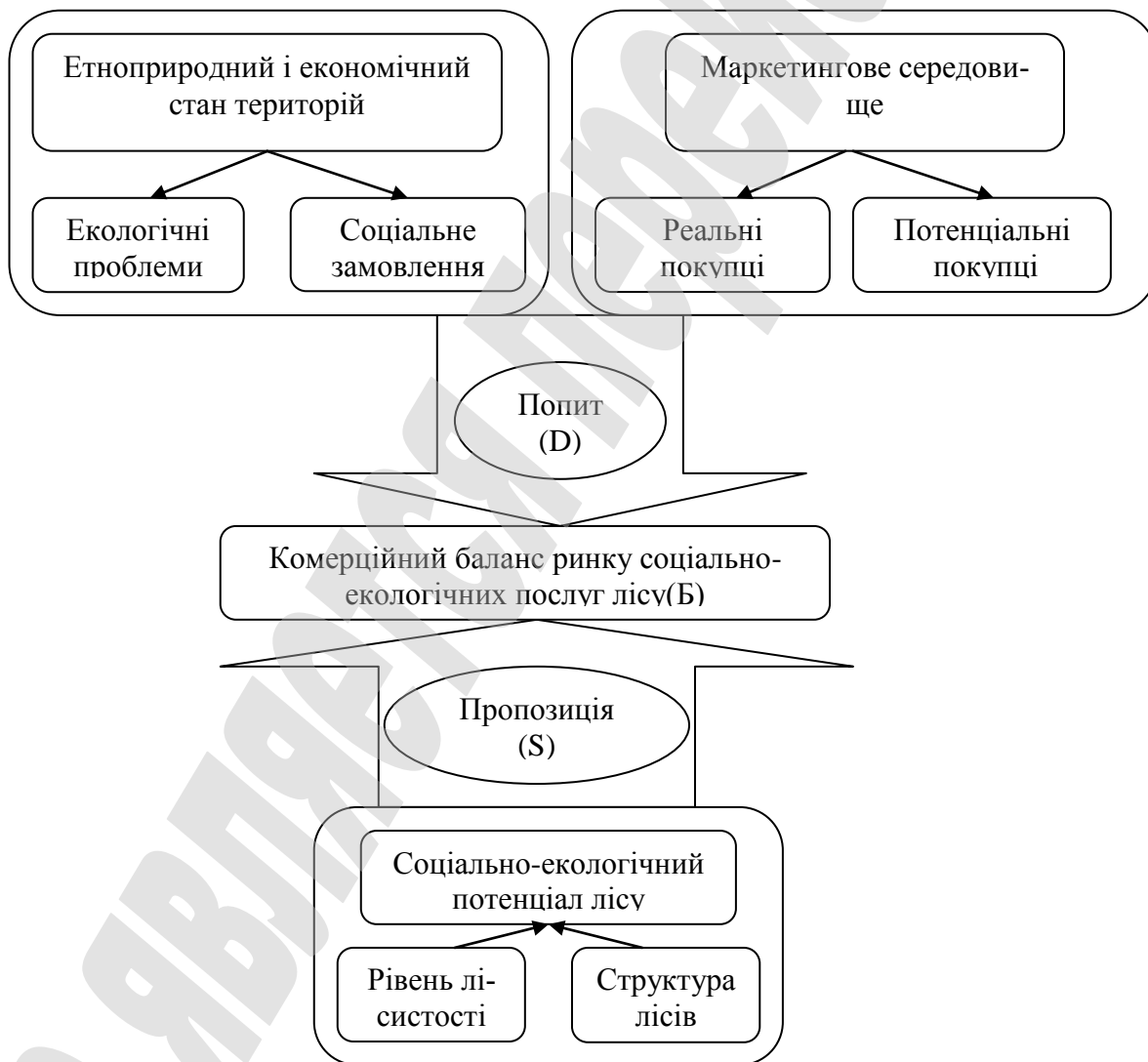
6. Результати дослідження

Проведені дослідження дозволяють запропонувати методику оцінки комерційного балансу ринку соціально-екологічних послуг лісу як комплексної, системної категорії. Ця категорія поєднує можливості лісу щодо генерування необхідного обсягу якісних послуг, певного асортименту (пропозиції) і рівень готовності економічних та соціальних агентів певних територій платити за такі послуги (попит).

Аналіз і оцінку комерційного балансу ринку соціально-екологічних послуг лісу доцільно починати з дослідження соціально-екологічного стану території, на яких можливо формування такого товарного ринку. Результати досліджень можуть дати можливість визначитися як з екологічними проблемами, так із па-

кетом соціальних замовлень населення територій, а також структурувати ці аспекти за рівнем небезпеки і ступенем важливості. Це і визначає, можливий попит, як складову комерційного балансу, і перспективи ринкових зрушень щодо використання соціально-екологічного потенціалу лісів. Ринкові перспективи щодо попиту можуть набути реальних ринкових проявів, якщо визначитися з можливостями лісів (пропозиціями) щодо рішення екологічних проблем і задоволення екологічних потреб. Такі можливості (пропозиції), як складова комерційного балансу лісу, в значній мірі, визначаються рівнем лісистості території (є певним показником об'єму ринку) і структурою лісів за породами та віком деревини (є певним показником можливого товарного асортименту ринку).

Соціально-екологічні можливості (ресурс) лісів можуть набути форму товару, якщо на них існує (сформовано) попит (маркетингове середовище). Тобто, існують реальні і потенціальні споживачі, які розуміють підприємницькі та соціальні вигоди від споживання такого ресурсу й готові за це платити (рис. 1).

Рис. 1. Методика оцінки комерційного балансу ринку соціально-екологічних послуг лісу

Наведена методика дає можливість визначитися з комерційним балансом забезпечення ринку за фізичним (кількісними) вимірами:

- за i -тим видом послуг (B_i) ($i=1,2,\dots,n-1, n$);
- за загальним комерційним балансом ринку соціально-екологічних послуг (B^*), якщо визначитися з дольовою часткою того чи іншого виду послуг в загальному об'ємі ринку (α_i).

Тобто, якщо на певних територія сформований або прогнозується попит на i -тий вид послуг (D_i) у визначених одиницях виміру, а ліс може генерувати якісні послуги i -того виду (S_i) у таких же одиницях виміру, то баланс забезпечення ринку i -тим видом послуг визначається за виразом:

$$B_i = D_i - S_i. \quad (1)$$

Якщо отриманий результат буде з позначкою «-», то соціально-екологічний ресурс лісу даних територій на момент дослідження не може задовольнити попит (дефіцит), якщо з позначкою «+» (надлишок), є перспективи розвитку ринку за умов активного впровадження маркетингових заходів.

Відповідно загальний комерційний баланс ринку визначається за виразом:

$$B_i = \sum_{i=1}^n \alpha_i \cdot B_i. \quad (2)$$

Практичне застосування методики дасть можливість визначитися з реальними можливостями і перспективами капіталізації соціально-екологічних благ лісів на певних етноприродних і економічних територіях. Тобто, з перспективами становлення і функціонування ринку соціально-екологічних послуг.

7. SWOT-аналіз результатів проведених досліджень

Strengths. Інвестиційна привабливість, що визначається перспективністю напряму діяльності і меншими термінами повернення екологічних інвестиційних вкладень.

Weaknesses. Складність формування маркетингового середовища ринку соціально-екологічних послуг лісу, що викликано небажанням деяких економічних суб'єктів платити за соціально-екологічні блага лісу.

Opportunities. Розширення економічного простору лісового сектору економіки України за рахунок капіталізації соціально-екологічного ресурсу лісу.

Threats. Відсутність регуляторної бази щодо обслуговування процесів надання і споживання соціально-екологічних послуг лісу на комерційній основі.

8. Висновки

1. Визначено, що можливості активного функціонування регіональних ринків оцінювались за рівнем лісистості і структури лісів. При аналізі рівня лісистості території застосовувався метод оптимізації, який дозволяє узгодити два фактори: екологічну та соціальну напруженість території і величину площі цієї території, що вкрита лісистістю. При аналізі структури лісів застосовувався метод групування, що дозволяє визначити групи порід дерев, які здатні генерувати певний асортимент

послуг. Перспективи ринку визначається реальним і потенційним попитом, оцінка якого проводилась методом аналізу та синтезу та маркетингових досліджень.

2. Результати досліджень дали можливість визначитися як з екологічними проблемами, так із пакетом соціальних замовлень населення територій, а також структурувати ці аспекти за рівнем небезпеки і ступенем важливості. Це і визначає, можливий попит, як складову комерційного балансу, і перспективи ринкових зрушень щодо використання соціально-екологічного потенціалу лісів.

3. Ринкові перспективи щодо попиту можуть набути реальних ринкових проявів, якщо визначитися з пропозиціями щодо рішення екологічних проблем і задоволення екологічних потреб. Такі можливості, як складова комерційного балансу лісу визначаються рівнем лісистості території і структурою лісів за породами та віком деревини.

Література

1. Antonenko, I. Renta turystyczna w sferze [Text] / I. Antonenko, A. Ochrimenko // *Mitdzynarodowej zasobow lesnych: konferencji Naukowej nt: «Rola turystyki strategii I polityce rozwoju gospodarki regionalnej»*. – Gdansk, 2006. – P. 477–483.

2. Berg, A. Threatened Plant, Animal, and Fungus Species in Swedish Forests: Distribution and Habitat Associations [Text] / A. Berg, B. Ehnstrom, L. Gustafsson, T. Hallingback, M. Jonsell, J. Weslien // *Conservation Biology*. – 1994. – Vol. 8, No. 3. – P. 718–731. doi:[10.1046/j.1523-1739.1994.08030718.x](https://doi.org/10.1046/j.1523-1739.1994.08030718.x)

3. Davies, S. Private Finance Initiative (PF) and Public Partnerships (PPPs) [Text]: Working Paper Series / S. Davies // *Definitions and Sources*. – Cardiff University, 2003. – 139 p.

4. Hawken, P. Natural capitalism: Creating the Next Industrial revolution [Text] / P. Hawken, A. Lovins, L. Lovins. – Brown: Little, 1999. – 416 p.

5. Isaak, R. Green Logis: Ecopreneurship, Theory and Ethics [Text] / R. Isaak. – London: Sheffield Greenleaf, 1998. – 144 p. doi:[10.4324/9781351283168](https://doi.org/10.4324/9781351283168)

6. Markusen, A. Sticky laces in slippery space: the political economy of postwarward fats – groft regions [Text] / A. Markusen // *Working paper*. – 1994. – No. 79. – P. 24–31.

7. Mints, A. A. Ekonomicheskaya otsenka estestvennykh resursov. Nauchno-metodicheskie problemy ucheta geograficheskikh razlichiy v effektivnosti ispol'zovaniya [Text] / A. A. Mints. – Moscow: Mysl', 1972. – 303 p.

8. Antonenko, I. Ya. Mekhanizmy modernizatsii instytutsionalnoho seredovishcha liso resursnoho rozvytku [Text] / I. Ya. Antonenko, O. I. Drobot // *Ekonomika pryrodokorystuvannia i okhorony dovkilia*. – 2010. – No. 13 (4). – P. 7–12.

9. Mishenin, E. V. Ekologo-ekonomicheskije problemy prirodopol'zovaniya v lesnom komplekse [Text] / E. V. Mishenin. – Sumy: Mriya, 1998. – 272 p.

10. Nudel'man, M. S. Sotsial'no-ekonomicheskije problemy rekreatsionnogo prirodopol'zovaniya [Text] / M. S. Nudel'man. – Kyiv: Naukova dumka, 1987. – 132 p.

11. Molchanov, A. A. Optimal'naya lesistost' [Text] / A. A. Molchanov. – Moscow: Nauka, 1966. – 210 p.

12. Tkach, V. P. Zaplavni lisy livoberezhnoi Ukrainy ta naukovi osnovy hospodariuvannia v nykh [Text]: Thesis of the Doctor of Agricultural Sciences / V. P. Tkach. – Lviv: UDLTU, 1999. – 36 p.

13. Mykhovych, A. I. O hydrolohycheskykh kryteriyakh optymnoi lesystosti [Text] / A. I. Mykhovych // *Lesovodstvo y ahrolesomelyoratsiya*. – 1972. – No. 29. – P. 3–9.